

„A VÁGYTITOKZATOS TÁRGYAIKÉNT NÉZTEK RÁNK...”¹ MODELLEK, MANÖKENEK VILÁGA A SZOCIALIZMUS IDEJÉN

Kovácsné Magyar Hajnalka

Összefoglaló:

Tanulmányom a Kádár-kori modellek világáról szól, mely egyfajta „kapitalista szigetet” képezett a szürke államszocializmusban. Irigylet és csodált vágyképei voltak ők a magyar társadalomnak, és habár nyugati kollégáikhoz viszonyítva nem voltak annyira megfizetve, hazai körülmények között kivételezett helyzetet élveztek. De miért érdekes és sajátos a manöken-lét az államszocializmusban? Miben volt egyedi az ő életük? Miként próbáltak boldogulni a tervgazdaság és a piacosság sajátos viszonyai között? Miként formálta megjelenésük a szexualitással kapcsolatos közgondolkodást? És vajon kiterjedt kapcsolatrendszerük miatt megfigyelte-e őket az állambiztonság? Tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ, személyes interjúk, sajtóforrások és levéltári iratok elemzése és feldolgozása segítségével.

Kulcsszavak: modellek, manökenek, „sztármanökenek”, Kádár-kor, államszocializmus

Abstract:

This study is about the world of Kádár era models, which formed a kind of “capitalist island” in grey state socialism. They were the enviable and admired desires of Hungarian society, and although they were not so well paid compared to their Western counterparts, they were in a privileged position under domestic conditions. But why is being a mannequin interesting and special in state socialism? How was their life unique? How did they try to cope with the specific conditions of the planned economy and marketization? How did their appearance shape public thinking about sexuality? And, because of their extensive network of contacts, is it conceivable for them to be monitored by state security? In my study, I seek answers to these questions through the analysis and processing of personal interviews, press sources, and archival records.

¹ Fekete Klári visszaemlékezése aktív manöken éveire. Olyan szépek voltunk. *Blikk.hu*, 2009. június 14.
<https://www.blikk.hu/olyan-szepek-voltunk/p3j8yz4> (letöltés dátuma: 2021. 05. 25.).

Keywords: models, mannequins, “star mannequins”, Kádár era, state socialism

Bevezetés

A Rákosi-korszak erőltetett emancipációja idején, amikor a divat követését egyfajta „burzsoá szokásnak” titulálták, magukat a követőket pedig „kispolgári csökevényeknek” stigmatizálták, a divatbemutatók leredukálódtak. Az „államosított divat” idején a tervezők nem „dísznők” és „divatdámák” számára álmodtak ruhakölteményeket, hanem a szocialista dolgozó nőnek terveztek praktikus és strapabíró ruhákat.² Ennek megfelelően a kifutókon, mint ahogy azt a Magyar Divattervező Művészek Szakszervezete saját divatbemutatójával kapcsolatban megfogalmazta, „nem a külön célra kitenyészített és lefogyasztott, múmiává aszalt próbakisasszonyok viselték a ruhákat, hanem egészséges termetű fiatal lányok, asszonyok, dolgozó nők. (Legtöbben az MNDSZ³ tagjai.) Következésképpen nem libegtek és vonaglottak, mint az idomított profi manekenek, hanem egyszerűen és természetesen jöttek-mentek-fordultak, ahogy az ember az utcán vagy a szobában jár.”⁴

Bár 1954-től változni látszott a helyzet, a „szépség rehabilitációját” és a nyugati divathoz való felzárkózást majd csak a kádári konszolidáció hozta meg, természetesen a „szocialista jóízűség” határain belül. A divat újra a hétköznapi élet részévé vált, divatosnak lenni sikk lett, a divatos ruhákat pedig a Rákosi-korszak propagált nőideálja helyett ismét csinos és kivételesen szép manökenek mutatták be a kifutókon.

A Kádár-korban modellnek, vagy ahogy akkoriban nevezték, „sztármanekennek” lenni különleges dolog volt minden értelemben. Azontúl, hogy a lányok gyönyörű ruhákat mutattak be, és néha kedvezményesen meg is tudták vásárolni azokat, nyugatias, elegáns megjelenésükkel, extravagáns életstílusukkal egyfajta kapitalista szigeteket alkottak az államszocializmus berkein belül, ami a legtöbb embernek az „álom luxuskivitelben”-t szimbolizálta és testesítette meg.

² F. Dózsa Katalin (2014): *Megbámulni és megbámultatni. Viselettörténeti tanulmányok.* L'Harmattan, Budapest. 384.

³ Magyar Nők Demokratikus Szövetsége.

⁴ *Asszonyok*, 1947. május 1.

„Nem akar maga manöken lenni?” Hogyan lett valakiből manöken?

A Rákosi-korszakkal szembeni paradigmaváltás ellenére a Kádár-korszakban egészen a hetvenes évek közepéig nem voltak hivatásos manökenek, a szépségből való megélést a „könnyű nők” életformájának tartották, és ez a „szocialista jó erkölcsbe” ütközött. A bemutatni kívánt kollekciókat fiatal, csinos civil lányok mutatták be, akik többnyire varrónők (Patz Dóri, a Fővárosi Mértékutáni Szabóságok Divatszalonjának varrónője, későbbiekben gyermekruha-tervező), vasalónők (Fekete Klári a Kötszövő Mintázó Üzemből) voltak, vagy hasonló, a szocializmus normarendszerének megfelelő foglalkozásokat űztek, legalábbis adminisztratív⁵. Voltak, akik idegen nyelveken beszéltek, és e tudásukat használták fel: például Bodó Sztenya lengyel-, Tálás Kati pedig angol- és német tolmácsként is működött, és voltak, akik a tervezői vagy gazdasági osztályról kerültek be a próbakisasszonyok közé. Általában ugyanaz a 10-12 lány vett részt a különböző divatbemutatókon (RTV, az OKISZ, a Fővárosi Kézműipari Vállalat, Különlegességi Női Ruhaszalon/ Clara Szalon⁶, Iparművészeti Vállalat Modell Stúdiója stb.) és fotózásokon, őket adták kézről kézre, mert azontúl, hogy dekoratívok voltak, egy idő után rutinnal rendelkeztek és otthonosan mozogtak a divat világában.

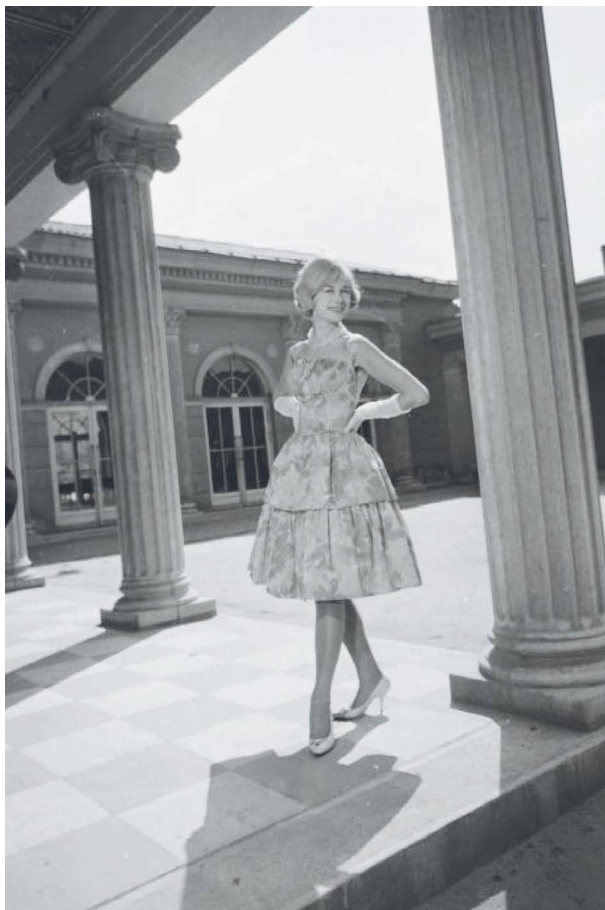
Mivel Magyarországon az 1970-es évekig hivatalosan a manöken státusz nem létezett, a lányok valamilyen ismeretségen keresztül vagy éppen véletlenszerűen csöppentek bele a modellvilágba, mint például Fekete Klári, korának egyik legtöbbit foglalkoztatott manökene:

„A barátnőmnél nyaraltam Pesten, kinn napoztunk a kertben. Váratlanul odajött egy nő, végigmért, és megkérdezte: Nem akar maga manöken lenni? Nem mertem megmondani, hogy fogalmam sincs róla, mit jelent ez a szó, ezért inkább visszakérdeztem: pontosan mit kellene csinálnom? Eleinte valójában házi manöken voltam, a nagy gyárak kötött ruhaipari termékeit próbálták ki rajtam, azokat a modelleket, amelyeket később Moszkvától Berlinig minden áruházban meg lehetett vásárolni. Ötszáz forint fizetést kaptam, ebből az albérletemre futotta. Nagy előrelépés volt, amikor fotózni is hívtak, alkalmanként száz forintért. Emellett, mivel jól beszéltem oroszul, tolmácsoltam is. Én kísértem Gagarin feleségét, amikor Budapestre látogatott.”⁷

⁵ A Kádár-korban közveszélyes munkakerülőnek nyilvánították azt, akinek nem volt hivatalosan bejegyzett állása.

⁶ Rotschild Klára szalonja.

⁷ Interjú Fekete Klárral. Készítette: Féderer Ágnes, 1999. 10. 22. *Népszabadság*, 1999. 57. évf. 247. sz. 35.

1. kép: Fekete Klári 1962-ben. (Forrás: Fortepan / Kotnyek Antal)

Emlékezetes volt az egzotikus arcú Szedres Mariann modell karrierjének a kezdete is, aki a későbbiekben a Centrum Áruház feledhetetlen háziasszonya lett:

„Testvérem mondta, hogy menjek el az MTI-be,⁸ 14 éves voltam. Attól kezdve fotóztam is. Táncolni jártam a Gemini együttes klubjába, ott jött oda hozzám Várszegi Gábor, az együttes vezetője, és felkért, hogy mutassak be ruhákat. Meglepett, mert a tömegben egyenesen hozzám jött. Első bemutatóim itt voltak. Fotóst is szerződtetett Jászberényi Gyula személyében⁹ – mesélte Szedres Mariann modell, vagy ahogy divatberkekben nevezték, a „magyar Sophia Loren”.

⁸ A Magyar Távirati Iroda modelliskolájáról van szó.

⁹ Interjú Szedres Mariann modellel. Az interjút készítette Kovácsné Magyarai Hajnalka. 2019. 02. 25. Budapest. Interjú a szerző tulajdonában.

2. kép: Szedres Mariann a Gemini hajó divatbemutatóján 1975-ben.
Fotó: Jászberényi Gyula. (Forrás: magántulajdon)

Komjáthy Ági, az egykori Skála Áruház babaarcú háziasszonya, aki a hetvenes és nyolcvanas években nyomtatott és tv-reklámokból, plakátokról, kártyanaptárokról, reklámzacskókról és csomagolópapírról köszönt vissza ránk, az egyetem után eredetileg közgazdászként kívánt elhelyezkedni. Ezért is jelentkezett az 1976-ban megnyílt Skála Áruház vevőszolgálatára. Az 1971-es Anna-bál szépében azonban Demján Sándor,¹⁰ az áruház vezérigazgatója másfajta üzleti lehetőséget látott, és ajánlotta neki az áruház háziasszonyának bájos szerepkörét. A friss diplomás lány elfogadta a lehetőséget, nem állt tőle távol a reprezentatív, protokolláris munka, hiszen egyetemi évei alatt több fotózáson szerepelt, igaz, csak ösztöndíj-kiegészítés apropójából:

¹⁰ Demján Sándor (1943–2018): közgazdász, üzletember, a Skála Áruház vezérigazgatója (1973–1986), nevéhez a rendszerváltás után több üzletház, bevásárlóközpont (Westend City Center, Bank Center, Pólus Center – Budapest, Pólus City Center – Pozsony) építtetése fűződik.

„Az érettségit követő nyáron első helyezést értem el az Anna-bálon. Az első fotózások után egyre többször megkerestek. Őszintén megvallom, az egyetemi évek alatt jól jött egy kis ösztöndíj-kiegészítés...”¹¹

3. kép: Komjáthy Ági, a Skála Áruház első „háziasszonya”. (Forrás: saját gyűjtemény)

Egyetemi ösztöndíj-kiegészítés céljából kezdett el modellkedni a homokóra alkatú Szalma Piroska (szül. Tóth Piroska) is. Kollégái a „magyar Brigitte Bardot-nak” nevezték szőke haja, különleges szépsége és megközelíthetlensége miatt. Ő az alábbiakat mesélte:

„Egyetemista koromban voltam először fotómodell. Jól sikerültek a próbafelvételek, s azóta több reklámkiadványon, plakáton szerepeltem.”¹²

Több kolléganőjével ellentétben, privát életére vonatkozóan, ő a következőket tapasztalta: „Nagyon kevesen ismernek fel.”¹³ Valószínűleg tudatosan elkülönítette a magánéletét a fotózástól, és a mindennapokban ez a gyönyörű lány az átlagnők életét élte, és nem a reklámfotókon szereplő díva szerepében tündökölt.¹⁴

¹¹ Gyenes András: Manekenek-vágyak. *Képes Újság*, 1978. 19. évf. 7. sz.

¹² „Camea” tanítani akar. *Fejér Megyei Hírlap*, 1967. 23. évf. 267. sz.

¹³ Uo.

¹⁴ Nagyon sokáig kutattam, hogy ki is lehet ez a csodálatosan szép nő, aki sok korabeli reklámfotón szerepel. Végül Szedres Mariannak köszönhetően tudtam meg, hogy ő Szalma Piroska.

4. kép: Szalma Piroska az Orionton táskarádió reklámjában.
(Forrás: Nők Lapja, 1966. XVIII. évf. 29. sz. 29.)

Pataki Ági, akit sokan tévesen az első magyar szupermodellnek neveznek,¹⁵ modellkarrierjét a Rotschild-szalomban kezdte:

„Én korábban spanyoltolmácsként dolgoztam. 1970-ben, egy magas rangú dél-amerikai delegáció kísérő-programszervezőjeként egy Rotschild-divatbemutatót rendeltem a feleségek számára. Ám ott kiderült, hogy egy lánnyal kevesebb van a szalomban, ezért megkértek, hogy ugorjak be. Ez akkor nagyon viccesnek tűnt – de annyira jól sikerült a beugrás, hogy Klári néni egyből meghívott a következő nagy divatbemutatójára, sőt ott mindjárt én lehettem a menyasszony, ami a legnagyobb megtiszteltetés egy manökennek.”¹⁶

Később az előtte Bakos Ilona által reklámozott Fabulont is sikerre viszi, és valóban a hetvenes évek legismertebb és legjobban fizetett manök-

¹⁵ Az első szupermodell Keresztes Orsi volt.

¹⁶ Interjú Pataki Ágival. Készítette: Legát Tibor, Budapest. 2015. 12. 16.
<https://magyarnarancs.hu/lokal/klari-neni-egybol-meghivott-interju-pataki-agnesel-a-legendas-rotschild-szalonrol-97587> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

ene lesz, aki dekoratív külsején túl nyelvtudásának és intelligenciájának köszönhetően a határokon innen és túl is népszerű volt.

5. kép: Pataki Ági. (Forrás: *A legszebb magyar supermodellek, topmodellek, sztármanökenek, manekenek, fotómodellek, retró*)¹⁷

Vadász Éva, a 172 cm magas, szőke „bombázó” is véletlenszerűen csöppent a divat világába:

„Eszembe sem jutott, hogy manöken lehetnék. A hirdetőnél dolgoztam, ott látott meg az OKISZ-labor propagandistája, ő hívott először bemutatni”¹⁸ – mesélte.

Az S-modell arca, a mindig mosolygós Takács Kati pedig így emlékszik vissza:

„Hetvenhat körül kezdtem fotografálni, véletlenül kezdődött, apám a Magyar Ifjúságnál dolgozott, néha beszaladtam hozzá, és akkor elkaptak a fotósok, mondták, kis Taki, nincs címlap, állj a falhoz. Így kezdődött. Aztán megjelent a képem az Ifjúsági Magazinban, egyre több képeslapban, felfigyeltek

¹⁷ <https://retromagyarfotomodellek.blogspot.com/search?q=pataki> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

¹⁸ Miként csillog a manökenpálya? *Lobogó*, 1977. 19. évf. 52. sz. 14–15.

rám, végül most szerződést kötöttem a Skálával, s kizárólagosan az S-modellt reklámozom.”¹⁹

Az 1970-es években már modelliskolában képezték manökenmesterségre a lányokat. Az iskola az Állami Artistaképző Intézet falain belül működött, megálmodói és létrehozói Aszalós Károly és Baross Imre intézetigazgatók voltak. Az első manökenképzés 1974-ben indult, a két hónapos tanfolyam 1200 Ft-ba került, később pedig 2000 Ft-ra emelkedett. A képzés során a felvételt nyertek balettet, színpadi mozgást és sminkelést tanultak olyan tanároktól, mint például Jeszenszky Endre és Szirmai Béla koreográfusok, akikre ma is jó szívvel emlékeznek az ott végzettek.

„*Jeszenszky Endre koreográfusra jól emlékszem. Rendszeresen Sophiának hívott. Hármás pörgésnél mindig megszólalt: Sophia Loren! Persze megálltam, nevettem is már. Ettől megtanultam a mozdulatot! Nagyon kedves ember volt*” – emlékezett vissza Szedres Mariann, aki bár korábban elvégezte az MTI manökenképzését, 1979-ben az Artistaképző modelliskolájába is jelentkezett, és sikeres vizsgát tett.

6. kép: Szedres Mariann modell. (Fotó: Módos Gábor. Forrás: magántulajdon)

Ettől datálva már hivatalosan is létezett a modell státusz, de csak annak, akinek a tanfolyam elvégzéséről és a sikeres vizsgáról igazolása volt.²⁰ A modellképzésbe való bekerüléshez különböző kritériumoknak

¹⁹ Dolcsko Kornélia: Lányok a falon. *Népszabadság*, 1981. december 31. 12.

²⁰ Sikeres vizsga esetén a vizsgázók oklevelet kaptak és a személyi igazolványukba a foglalkozás rubrikába bekerült a fotómodell-manöken meghatározás.

kellett megfelelni. „Fontos, hogy a jelentkezők testmérete nagyjából megfelelően a nemzetközi manöken-méreteknek. Ezek állandóan változnak, így az elbírálás is szinte évenként. A felvételit tehát magasság- és testsúlyméréssel kezdjük. Ezután a mozgásból ítélünk. Abból, ahogy bejön, ahogy megfordul, ahogy megemeli a kezét. S természetesen az sem hátrány, ha valaki szép”²¹ – nyilatkozta Aszalós Károly, az Artistaintézet igazgatóhelyettese 1982-ben. Az említett méretek átlagosan 170 cm magasság és maximum 60 kg voltak, a gyakorlati felvételi pedig a következőképpen zajlott:

„A mérés után még mindig várt ránk egy válogatás, bikiniben kellett sétálnunk a zsűri előtt. Ekkor dönt el, hogy kit vesznek fel a tanfolyamra, ahol nagyjából 20–30 fős csoportok voltak.”²²

7. kép: Sütő Enikő manökenjelölt felvételi vizsgája 1977-ben az Állami Artistaképző Intézetben (ma Baross Imre Artistaképző Szakközépiskola és Szakiskola).
(Forrás: Fortepan / Urbán Tamás)

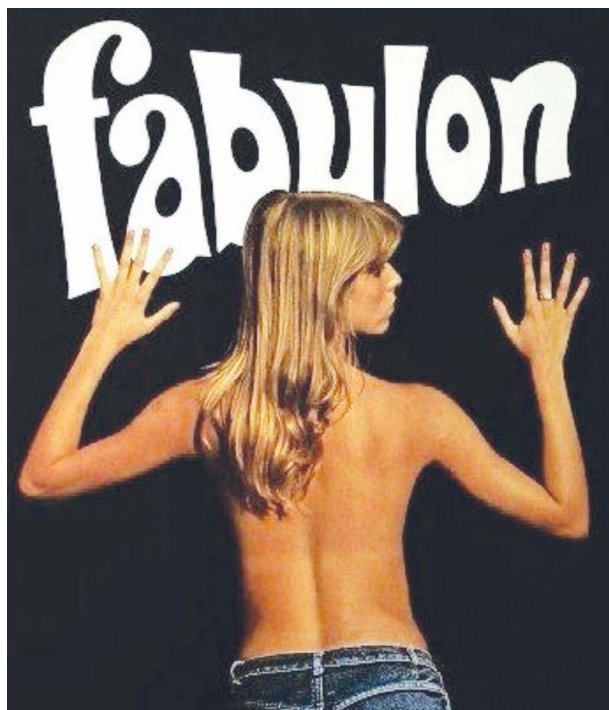
²¹ Vágó Judit: Manökeniskola. *Képes Újság*, 1982. 23. évf. 23. sz. 12.

²² Interjú Szedres Mariann modellel. Készítette: Kovácsné Magyarai Hajnalka, Budapest. 2019. 02. 25. Interjú a szerző tulajdonában.

A jelentkező lányok csapata színes volt: táncosnői karrierről álmodó pincérlány, apró termetű, erősen sminkelt titkárnő, sudár mixernő. Volt, aki egy-két fizetett fotózás után döntött úgy, hogy szerencsét próbál, és olyan is volt, akit kozmetikusa küldött el a válogatásra: „*Jár egy lány a kozmetikába, aki tavaly végzett a manökenképzőn. Nem egy szépség. Neked miért ne sikerülne?*” – idézte a válogatáson egy csinos anyagbeszerző lány kozmetikusa szavait.²³

Az ismertség nem feltétlenül jelentett előnyt a felvételi során. Sütő Enikő, akinek hátát és hosszú szőke haját a 16 évesen készült ominó-zus Fabulon-plakátnak köszönhetően már az egész ország ismerte, ekképp nyilatkozott:

„*Sokkal több hátrányt, mint előnyt jelent nekem ez a plakát. Senki nem hiszi el, hogy csak legomboltam a fürdőruhám pántját, de nem vettem le, és úgy álltam a trafóház sötét fala elé. Háromszáz forintot kaptam a fotóért. Ennyiért viseltem el a megjegyzéseket. Tanulni szeretnék elsősorban. Ügyészé-
gen dolgozom, a jogi karra felvételizek majd. Csak annyit akarok fotózni, be-
mutatni, amennyire az egyetem mellett ráérek. Kicsit megismertem már ezt a
szakmát, de nem a szebbik részét.*”²⁴

8. kép: A legendás Fabulon-plakát. (Fotó: Fenyő János, 1972.) (Forrás: magántulajdon)

²³ Miként csillog a manökenpálya? *Lobogó*, 1977. 19. évf. 52. sz. 14–15.

²⁴ Uo.

A sokszor hetven feletti létszámú jelentkezőből az iskola tanárai, a Magyar Hirdető megbízottja és Nádor Vera divattervező választották ki a továbbjutókat, akik immár felöltözve, legmutatósabb ruhájukban, zavart, de elégedett mosollyal nyugtázták, hogy bejutottak.

9. kép: Az Artistaképző Intézet manökenfelvételének eredményhirdetése 1979-ben.
(Forrás: Fortepan / Urbán Tamás)

A manökeniskola abszolválása még nem jelentett garanciát az elhelyezkedésre. A szocialista vállalatok az ismert arcokhoz ragaszkodtak, a fotósok is jobban szerettek a rutinos modellekkel dolgozni, egy frissen végzett ismeretlen lánynak kevés esélye volt az érvényesülésre. Ezzel kapcsolatban Vadász Éva így nyilatkozott:

„Volt időm megfigyelni, hogy nemigen kerülnek be automatikusan a manökenképzőt végzett lányok a pályára. Ha bemegy valaki a vállalatokhoz ajánlkozni, megnézik, kipróbálják. De az iskolába nem jár senki manöként keresni.”²⁵

A képzést a már évek óta modellként dolgozóknak is el kellett végezniük, hogy folytathassák a szakmát, ebből kifolyólag előfordult még a rutinnal rendelkező profi modellel is,²⁶ hogy óralátogatás hiányában alacsonyabb kategóriás minősítést ért el, miközben szakmailag csúcson volt. A befutott modelleket, „sztármanökeneket” leginkább az igazolás motíválta, hogy ezentúl hivatalosan is modellként dolgozhatnak, nem szükségesek olyan alibi státuszok, mint varrónő, vasalónő, vagy Pataki Ági ese-

²⁵ Uo.

²⁶ Bodó Sztenya, aki évek óta népszerű és foglalkoztatott modell volt, a balettórákról való hiányzásai miatt megrovásban részesült.

tében a földmérői állás. Továbbá anyagilag sem volt mindegy, hogy valaki vizsgával rendelkező, képzett manöken vagy amatőr (még ha többéves rutinnal rendelkezik is), mert igencsak nagy eltérés mutatkozott a vizsgával rendelkező, több kategóriába besorolt modellek és a vizsgával nem rendelkezők bérezése között.

Államszocializmus lévén, a manökenek hivatalos díjazása is központi-
lag volt meghatározva, természetesen az időtől datálva, amikortól hivata-
losan is, újból léteztetett a „maneken szakma”. Az OKISZ²⁷ 1970-ben ír
először a manökenek bérezéséről, amelyben meghatározzák a munkavi-
szonyban dolgozó manökenek és fotómodellek alapbérét (1150–2200 Ft),
az egyszeri fellépés alapdíját (50–150 Ft), a ruhapróbák díjazását (kosz-
tüm 40 Ft, ruha 30 Ft, szoknya/nadrág/blúz 15 Ft), az esetenként dolgo-
zó manökenek napidíját (50–300 Ft) és a szakmai végzettséggel nem ren-
delkező manökenek díjazását, mely 50%-a lehetett az igazolt manökenek
díjazásának.²⁸ Ez utóbbit két évvel később hatályon kívül helyezték.²⁹
1977-ben újabb határozat született a manökenek és fotómodellek bére-
zésével kapcsolatban. A teljes munkaidőben foglalkoztatott képesítéssel
rendelkező manöken alapbére 1500–3000 Ft, vizsgával nem rendelke-
zőké 1200–2200 Ft. Az aktuális év átlagfizetése ekkor egyébként 3413
Ft volt,³⁰ de a borraival, illetve az extrajuttatásos (külföldi kiutazások,
akkori cafeteria stb.) szakmáknál általános volt a pluszjövedelem hozzá-
kalkulálása az alapbérhez. Az esetenként fellépő manökenek esetében a
vizsga nélküliek juttatása 50–150 Ft, a vizsgával rendelkezőket pedig há-
rom kategóriába sorolták és így határozták meg bérezésüket (I. kategória
200–300 Ft, II. kategória 150–250 Ft, III. kategória 100–200 Ft). A ru-
hapróbák díjazása változatlan maradt.³¹ 1983-tól a teljes munkaidőben
alkalmazott, vizsgával rendelkező manökenek alapbére 2200–5300 Ft,
a vizsgával nem rendelkezőké 2000–4000 Ft. Egyszeri fellépés esetén a
vizsgával nem rendelkezőknek 100–200 Ft járt, a vizsgával rendelkező-
ket továbbra is kategóriák szerint (I. kat. 250–450 Ft, II. kat. 200–350 Ft,
III. kat. 150–250 Ft) díjazták. Érdekességképpen, ebben az évben fog-
lalkoztak először a gyermek modellek (16 éves korig) díjazásával, akik-
nek 80–150 Ft bért határoztak meg.³² 1987-ben a manökenek bérezé-
se újból módosult. A vizsgával rendelkezőké teljes foglalkoztatás esetén
minimum 3400 Ft, a vizsgával nem rendelkezőkké minimum 3000 Ft
lett. Egyszeri fellépés esetén vizsgával nem rendelkezőké 140 Ft, vizsgá-

²⁷ Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetségének Hivatalos Lapja.

²⁸ *OKISZ Értesítő*, 1970. 19. évf. 21. sz. 367.

²⁹ *OKISZ Értesítő*, 1972. 21. évf. 44. sz. 624.

³⁰ Átlagkeresetek az adott időintervallumban a KSH adatai szerint. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (letöltés dátuma: 2021. 05. 20.).

³¹ *OKISZ Értesítő*, 1977. 26. évf. 22. sz. 402.

³² *Magyar Közlöny*, 1983. 57. sz. 1059.

val rendelkezőké (I. kat. 260–300 Ft, II. kat. 210–250 Ft, III. kat. 160–180 Ft), gyermekmanökenek esetében 90–100 Ft.³³

„Külföldi, nyugati modell gázsijához képest mi nagyon kevés modelldíjjal dolgoztunk. 150 Ft-ot kaptunk, manökendíjjal előfordult, hogy 500 Ft-ot. [...] Persze nagyon szerencsés voltam az alacsony gázszi ellenére, hiszen azt csináltam, amit szerettem. Sikeres voltam, többet utazhattam, mint mások, a legújabb trend szerint öltözhettem, és a vállalt munka függvényében, bármennyire is alulfizettek, így is többet kerestem, mint az akkori átlagjövedelem volt”³⁴ – emlékezett vissza Szedres Mariann.

Modellkörökben ismert volt, hogy egyedül Pataki Ági kapott „sztárgázsit”. Ő ezzel kapcsolatban akkoriban így vélekedett: „Anyagiasnak tartanak, mert megkövetelem azt, ami véleményem szerint jár nekem. És nem csak pénzben, hangnemben is. [...] Ebben a szakmában összetartás nincs. Mindenkinek magáért kell beszélnie.”

A modellvilág kulisszatitkai az államszocializmusban

Az államszocialista berendezkedés időszakában a kifutók világában is jelen volt a hiánygazdaság. A modellek a professzionális modelliskolák működése előtti időkben autodidakta módon képezték magukat, és legtöbbször nagyon kreatívnak kellett lenniük akár a kifutón, akár az azt megelőző előkészületek során.

„Nem volt sminkesünk, elvétve pontosabban. Manökeniskolában később már volt sminkóra, volt, aki ott tanulta”³⁵ – mesélte Szedres Mariann.

Patz Dóri így emlékszik vissza:

„Volt egy zöld postairónom, azzal egy hatalmas macskaszemformát festetem magamnak. Később, amikor divatba jött, műszempillátat használtunk, de nekem olyan picit a szemem, hogy nem láttam a műszempillától, ezért nem nagyon szerettem. Alapvetően sohasem csináltam ügyet a sminkből (...) gyorsan húztam két vonalat a tükör előtt, és már készen is voltam. A többi lány lelkiismeretesen alapozott, műszempillát tett fel, hatalmas sminkeket csinált, nekem valahogy olyan volt az arckarakterem, hogy nem kellett sok smink rá. A sminkeket általában filmgyári sminkesektől szereztük be.”³⁶

³³ Magyar Közlöny, 1987. 49. sz. 1054.

³⁴ Interjú Szedres Mariannal. Készítette: Gyulai Bence, Budapest. 2015. 10. 14. https://velvet.hu/elet/2015/10/14/150_ft-ot_kaptunk_de_igy_is_tobbetkerestem_mint_az_akkori_atlag/ (letöltés dátuma: 2021. 06. 03.).

³⁵ Interjú Szedres Mariannal modellel. Készítette: Kovácsné Magyar Hajnalka, Budapest. 2019. 02. 25. Interjú a szerző tulajdonában.

³⁶ Interjú Patz Dórral. Az interjút készítette: Simonovics Ildikó. Budapest. 2018. március 5. In: Simonovics Ildikó (2019): *Rotschild Klára. A vörös divatdiktátor*. Jaffa Kiadó, Budapest. 182–183.

Frizurájukhoz sokszor parókát vagy póthajat (pépit, kontyot) használtak, amelyet szintén saját pénzből kellett megoldaniuk. Fontosabb bemutatók során azonban alkalmaztak egy fodrászt, aki befésülte a lányok haját.

A nyolcvanas évek fotózásai során az öltözködés, a frizura és smink a modellre volt bízva, és annak költségeit szocializmusbeli sajátosságként magának kellett fedeznie:

„Magam készítem a sminkem, egyébként a szerződéseinkben kikötés, hogy a kikészítés, a frizura önköltség, önügyesség.”³⁷

„Fotózásra a saját rubatárunkat kell elcipelni, a fényképész abból választja ki, mit vegyünk fel. A bemutatókon is rendszerint a saját cipőnket viseljük. Mindezzért semmiféle terítést nem kapunk”³⁸ – mesélte Sütő Enikő 1984-ben.

„A vágy titokzatos tárgyaként néztek ránk.” Modellvilág és társadalmi megítélés

A Kádár-kor modelljei különleges csoportját alkották a társadalomnak. Már megjelenésük is különbözött, hiszen magasabbak, karcsúbbak voltak az átlagnál, divatosan öltözködtek, és a legszebb magyar lányok közül lettek kiválasztva. Saját bevallásuk szerint is (lásd korábbi nyilatkozataikat) privilegizált helyzetben voltak, hiszen foglalkozásuk folytán akár évente többször is külföldre utazhattak, és az államszocializmus olyan státuszszimbólumaival rendelkeztek, mint például autó, szép ruhák stb. A közismertség velejárója volt a szakmának, hiszen minden médiacsatornán keresztül ugyanazok a modellek voltak közvetítve, nem volt túltelítettség a piacon, a modellek kivételes szépsége belevésődött a köztudatba. Legtöbbjük megtanult ezzel együtt élni, jó érzéssel töltötte el őket a rajongóktól érkező külső visszaigazolás, s az eleinte zavarba ejtő autogramkérő lerohanások később természetesebbek lettek.

A társadalmi normákról és az ahhoz való igazodásról árulkodik a modellé vált lányok szüleinek reakciója:

„Anyám örült, apám nem. Úgy engedtek el, hogy időre kellett hazamennem. Amikor késésben voltam, Várszegi Gábor rohant velem, 160-nal, hogy apám ne szóljon semmit... [...] Megjelent kép rólam, ahol egy mini overallban voltam, és apám írtnokai – katona volt – mutatták neki, hogy hűba, milyen nő. Na, persze hogy nem örült. Az ország összes Keravill-üzletében ott volt a fotóm...”³⁹

³⁷ Népszabadság, 1981. december 31. 12.

³⁸ Magyar Hírlap Hétvégi Melléklete, 1983. 10. 01.

³⁹ Uo.

10. kép: Orion tv-reklám, Keravill, 1973. (Fotó: Horling Róbert, magántulajdon)

Komjáthy Ági szülei sem fogadták kitörő lelkesedéssel lányuk induló modellkarrierjét:

„Még egyetemista koromban, amikor az első fotók készültek rólam, nagyon elleneztek a szüleim. Nem tartották sikkes és komoly dolognak. Aztán beletörődtek. A férjem már így kapott, a kisfiam számára teljesen természetes, hogy anyuka ott van a televízióban meg a falon, hol mikulásként, hol álmodozó, jelmezbe öltözött néniként.”⁴⁰

Hazai vonatkozásban kiváltságos helyzetben voltak: „Nagyon jó dolog visszagondolni arra az időszakra, a társadalom megbecsült tagjai voltunk” – emlékezett vissza Fekete Klári.

„A vágy titokzatos tárgyaként néztek ránk, hiszen hatalmas ázsiója volt a divatnak mindazok szemében, akik szerettek volna egy kis szépséget, csillogást lopni a szocializmus szürke hétköznapjaiba. Kivételezett emberekként tekintettek ránk, hiszen rendszeresen utaztunk, még akkor is, amikor másoknak csak háromévente egyszer lehetett. Persze voltak közöttünk is olyanok, akik nem mehettek, akiket nem engedtek, mert félt, hogy sosem jönnek vissza.”⁴¹

Talán pontosan ezért gondolták róluk azt, hogy nekik sokkal egyszerűbb az élet, és nincsenek önfenntartással kapcsolatos kiadásaik, vagy ha vannak is, ezt valaki más oldja meg helyettük, és nem az ő problémájuk:

„Rólunk sokfélét hisznek az emberek. A többi között azt is, hogy csuda köny-

⁴⁰ *Népszabadság*, 1981. december 31. 12.

⁴¹ Olyan szépek voltunk. *Blikk.hu*, 2009. június. 14. <https://www.blikk.hu/olyan-szepek-voltunk/p3j8yz4> (letöltés dátuma: 2021. 05. 25.).

nyen élünk, hogy körülöttünk csupa jól kereső férfi nyüzsg. Amikor néhány éve jelentkeztem egy tanfolyamra, azt kérdezte tőlem a tanfolyam vezetője: Minek akar egy maneken tanulni? Csak mosolyogni tudtam. Mert az már akkor belém idegződött⁴² – mesélte Jeremiás Marika 1972-ben.

Pataki Ági, aki saját bevallása szerint is tisztában volt önmaga értékével, és el is kérte annak az árát, sem gondolja, hogy könnyebb lett volna az életük, mindamellett, hogy sok tekintetben kiváltságosnak érezték magukat:

„A környezetemhez képest nem lett látványosan más az életvitelem, leginkább abban érezhettem kivételesnek magamat, hogy sokat utazhattam külföldre. Szinte mindenütt jártam, Ausztráliától kezdve az Egyesült Államokig, Japánba is eljutottam, és természetesen Moszkvába is. Lehet, hogy furcsán hangzik, de ott éreztem leginkább kiváltságosnak magamat. Modellként luxusszállókban laktunk, s a pezsgő és kaviár alapfelszereltség volt ezeken a helyeken.”

„Bugyogóbemutató”⁴³ és vetkőző lányok

Az 1980-as években egyfajta generációváltás történt a manökenek körében. A hatvanas-hetvenes évek befutott manökenei közül már csak néhányan (pl. Pataki Ági) maradtak aktívak, legtöbbjük bár a divat világában, de más szegmensben kamatoztatták tudásukat (tervezők lettek, modelliskolában tanítottak, butikot vagy szépségszalont nyitottak stb.). Az 1980-as évek fogyasztásorientált államszocializmusában a híres „szocialista erkölcs” is lazulni kezdett. A megváltozott társadalmi mentalitás elfogadta, sőt valahol el is várta a manökenektől azt, hogy erotikusak legyenek, és átlépjék azt a fajta prűdséget, amelyet ekkor már csak a társadalom idősebb generációi és a konzervatív felfogásúak képviseltek. Ez a megváltozott mentalitás a szexualitásról, a testtabu felszabadításáról főleg azokra volt jellemző, akik a modern szellemiségre hivatkozva, felzárkózni kívántak a nyugati, sokszor szexista trendekhez. A vállalatok, gyárak vezetői pedig a kor szellemiségéből adódóan, ha valamilyen protokolláris eseményt különlegessé szándékoztak tenni, a pogácsán, kávéén és sörön túlmenően félmeztelen nőkkel kedveskedtek az illusztris vendégeknek.

Igy történt ez 1984-ben Kádár Jánosnak a Habselyem Kötöttárugyárban való látogatása során is, amikor is a gyár igazgatónöje egy fehérnemű-bemutatóval kedveskedett a MSZMP-bizottság tagjainak. Az ese-

⁴² *Ifjúsági Magazin*, 1972. 8. évf. 2. sz. 46.

⁴³ Az egyik manöken által használt vicces szókapcsolat.

ményről több napilap, hetilap tudósított, de csak a program hivatalos részéről tudósítottak és tettek közre fotóanyagot.

11. és 12. képek: Sütő Enikő és Zuggó Erika⁴⁴ manökenek a Habselyem Kötöttárugyár termékeit mutatják be Kádár Jánosnak, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárának és Havasi Ferencnek az MSZMP Politikai Bizottsága tagjának. (Fotó: Manek Attila / MTI. Forrás: Mai Manó Ház.)⁴⁵ (Forrás: A legszebb magyar szupermodellek, topmodellek, sztármanökenek, manekenek, fotómodellek retró)⁴⁶

Az eseménnyel kapcsolatban Sütő Enikő sztármanöken, a bemutató főszereplője így emlékszik vissza:

„Abban az időben a Habselyem Kötöttárugyár és a Május 1. Ruhagyár volt az a két cég, amely olyan konfekciótermékeket gyártott, amelyek Nyugaton is megállták a helyüket. Éppen ezért ezeket a kollektciókat a kormány, a pártvezetés is rendszeresen megnézte, ezen a fotón is egy ilyen divatbemutató látszik.”⁴⁷

Módos Gábor, a korszak sikeres fotóművésze, aki a korszak legszebb modelljeit vette lencsevégre (Lantos Piroskát, Pataki Ágit, Szedres Mariann, Bíró Icát stb.), és művészi fotótechnikájának köszönhetően a legjobbat hozta ki modelljeiből, ezeket a bemutatókat az államszocializmus jellegzetes elhallgatott és képmutató megnyilvánulásának tartotta:

„Teljesen mindegy volt, minek a bemutatója volt. Lehetett szántóföldi traktor vagy nercbunda: mindennek volt miniszteri bemutatója. Volt egy kis szín-

⁴⁴ Zuggó Erika, a Habselyem Kötöttárugyár manökenje a *Nők Lapja* egyik felhívására lett manöken.

⁴⁵ https://mamanohaz.blog.hu/2020/03/30/manipulalt_lemezboritok_a_legjobb_fotografiai_temaju_mozifilmek_es_kenny_rogers_kepei (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

⁴⁶ <https://retromagyarfotomodellek.blogspot.com/search?q=zugg%C3%B3> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

⁴⁷ Interjú Sütő Enikővel. Készítette: Bajkó Panka, Budapest. 2021. március 21. <https://www.blikk.hu/sztarvilag/sztarsztorik/kadar-janos-divatbemutato-suto-eniko-unalom/t1zkw19> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

*pad a Divatintézetben, ahol kizárólag az elvtársak ültek, és estéről estére must-rálták azokat a lányokat, akikről mi a fotókat készítettük.*⁴⁸

Visszatérve a konkrét eseményhez, Sütő Enikőtől olyan kulisszatitkokat tudhatunk meg, melyek a szocializmus diszkrét bájára világítanak rá: milyen szimbolikus jelentéssel bírt akkoriban a piros aranyos szendvics, vagy hogy hogyan fért össze a „szocialista jó ízlés” és „szocialista erkölcs” a pártemberek bizarr viselkedésével, és hogy Kádárt a cigaretta jobban érdekelte a negligséiben mutatkozó dekoratív nők látványánál:

„A bemutató, bármennyire is furcsán hangzik, egy üzemi ebédlőben zajlott, öt-hat lányt kértek fel rá. Mi gyanútlanul azt hittük, hogy csak a szokásos munka lesz, ám már az öltözőben éreztünk valami fura feszültséget, és hogy a szokásos piros aranyos szendvics helyett is más van terítéken. Aztán megtudtuk, hogy Kádár is ott ül a teremben”⁴⁹ – idézi vissza az esemény hangulatát Sütő Enikő, akinek emlékei szerint míg a pártdelegáció egyes tagjai még kacsingattak is rájuk, Kádár rezzenéstelen arccal, unottan ülte végig a divatbemutatót.

Az 1980-as években „felhígult” a szakma. Sztármanökenként továbbra is 10-12 országszerte ismert modell dolgozott (Pataki Ági, Sütő Enikő, Szedres Mariann, Bálint Ági, Halász Ilona, Bíró Ica stb.), de nekik is haladniuk kellett a korszak elvárásaival, a szocializmus fülledt erotikájának kiszolgálásával. A Skála bájos arcú és tökéletes alakú háziasszonyai (Komjáthy Ági, Hajós Judit, Kruppa Judit) továbbra is generációktól függetlenül az ország kedvencei voltak, és minden médiacsatornán keresztül elérték a fogyasztókat. Az ismert és befutott modellek filmekben, show-műsorokban kaptak szerepeket, és bár nyugati társaikhoz képest alulfizetettek voltak, hazai viszonylatban többet kerestek az átlagos magyar dolgozó nőknél. A modelleknek egy másik csoportját alkották azok, akik manökenkedés mellett vagy helyett inkább a fotómodellkedésre fókuszáltak, és a fogyasztói igényeknek megfelelően többet engedtek látni magukból, mint a kifizetők világában vagy a korszak szó-rakoztató tv-reklámjaiban.⁵⁰ Szépek voltak, szexisek, és erotikát sugároztak – a férfiak nagy örömére.

Bár 1971-ben az OKISZ meghatározta, hogy *„művészi akt-fotók, grafikai és rajzos ábrázolások árureklámozás céljára csak akkor használhatók fel, ha*

⁴⁸ Interjú Módos Gábor fotóművésszel. Készítette: Tukács Tekla, Budapest. 2019. 12. 25. <https://www.femcafe.hu/cikkek/szarok/modos-gabor-interju-magyar-fotos-lantos-piroska-koncz-zsuzsa-pataki-agi> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

⁴⁹ Interjú Sütő Enikővel. Lásd fentebb.

⁵⁰ Kovácsné Magyarai Hajnalka (2018): Nőábrázolások a magyar és román államszocializmus éveinek reklámtermékeiben. In: *„Politika, életrajz, divat, oktatás...” Tanulmányok Magyarország történetéből a középkortól napjainkig*. Eszterházy Károly Egyetem – Líceum Kiadó, Eger. 217.

http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5499/1/205_227_Kov%C3%A1csn%C3%A9.pdf (letöltés dátuma: 2021. 09. 05.)

azok az áru jellegével, rendeltetésével vagy használati módjával kapcsolatba hozhatók”.⁵¹ Ennek a gyakorlatban való betartása nem igazán valósult meg. Az 1980-as évek nyomtatott reklámjaira a női test egyfajta tárgyiasítása volt jellemző, melynek során az áru jellegétől indifferens módon erősen erotikus kisugárzású félmeztelen nők szerepeltek, a korabeli kártyanaptárak, a késői Kádár-kor legkeresettebb nyomtatott termékei pedig végképp ontották magukból a szexualitást.

A modelleket legtöbbször nem is tájékoztatták arról, minek az égisze alatt és hol fog megjelenni a fotó, sokszor érték őket utólagos megkezelések:

„Akkoriban káosz volt ezen a területen. Egy modell elment egy divatfotózásra, aztán egy kártyanaptáron látta viszont magát. Azt is mondhatnám, órábérben dolgozott a legtöbb modell; hogy hol használják fel a képeket, nem is nagyon lehetett követni”⁵² – mesélte Pataki Ági visszaemlékezve a nyolcvanas évekre.

Azt, hogy minden korszakra az adott kor mentalitástörténetének szempontjából kell tekinteni, az is alátámasztja, hogy bár manapság szexistának tituláljuk az akkortájt készült reklámanyagokat, akkoriban ez sokkal inkább egyfajta modern szemléletmódról, „trendiségről”, a Nyugathoz való felzárkózásról szólt, mintsem a nők tárgyiasításáról. Maguk a modellek sem érezték megalázónak ezeket a felvételeket, és ma sem érzik annak.

Bíró Ica, a nyolcvanas évek „legvékonyabb derekú” manökene és fotómodellje (később testszépítő fitness-, majd Metal-lady), aki a róla készült kártyanaptároknak és posztereknek köszönhetően ma is elevenen él a korabeli férfiak és akkori tinédzserfiúk emlékeiben, így nyilatkozott a róla készült képekről:

„Ezek a képek, amilyenek rólam is készültek, nem aktok. Pikánsak. [...] Engem doppingol, hogy vannak olyan cégek, akik rendszerint csak az én fotómmal készítik naptáraikat. De mi, modellek egyszerűen csak kellékek vagyunk. Azért van ránk szükség, hogy egy árucikkre, egy gépre jobban odafigyeljenek a vevők, a megrendelők.”⁵³

⁵¹ OKISZ Értésítő, 1972. 21. évf. 7. sz. 151.

⁵² Interjú Pataki Ágival. Készítette: Sal Endre Budapest. 2021. 04. 11. https://mandiner.hu/cikk/20210501_a_sztarmodell_aki_hivatalosan_foldmerokent_dolgozott_pataki_agi_elete (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

⁵³ Interjú Bíró Icával. Készítette: Török Ferenc. Budapest. 1984. 12. 28. *Magyar Ifjúság*, 1984. 28. évf. 52. sz. 14–16.

13–16. képek: Reklámfotók és kártyanaptárak az 1980-as évekből.
(Forrás: *A legjobb magyar szupermodellek, topmodellek, sztármanökenek, manökenek, fotómodellek retró,*⁵⁴ *és saját gyűjtemény)*

⁵⁴ <https://retromagyarfotomodellek.blogspot.com/search?q=zugg%C3%B3> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

17–19. képek: Bíró Ica-kártyanaptárak. (Forrás: magántulajdon)

A szocializmus kori test-tabu a rendszerváltás felé közeledve egyre inkább eltűnni látszott, és a meztelen női test előtérbe kerülése (talán az addigi tabusítás miatt) egyre meghatározóbb lett.

Modellek és az állambiztonság

Mivel a manökeneknek az államszocializmuson belül különlegesen kivételesnek számító életük volt (a bemutatók miatt sokat utaztak külföldre, rendkívül széles és impozáns kapcsolati tőkével rendelkeztek stb.), kiemelt célpontjai voltak az állambiztonsági szerveknek. Megfigyelték őket, illetve, akit alkalmasnak tartottak rá, megpróbálták a hálózatba beszervezni. A hálózati személy az állambiztonsági szervek titkos segítő-társa volt, aki az állambiztonsági szervek számára titokban, fedéssel és fedőnévvel jelentést adott, vagy ilyen jellegű beszervezési nyilatkozatot írt alá. Az állambiztonsági szervekhez fűződő munkakapcsolatának tartalma és az együttműködésük alapja szerint *titkos munkatárs* (tmt.),⁵⁵ *titkos megbízott* (tmb.)⁵⁶ és *ügynök*⁵⁷ lehetett.⁵⁸

⁵⁵ Az állambiztonsági szervek hálózata legmegbízhatóbbnak számító tagja, aki elvi meggyőződésből, kezdeményezően vett részt a titkos együttműködésben, és a legbonyolultabb hálózati feladatok elvégzésére is alkalmas volt.

⁵⁶ Az állambiztonsági hálózatnak az a tagja, aki elvi meggyőződésből vett részt a titkos együttműködésben.

⁵⁷ A korabeli belügyminiszteri parancs szerint a titkos együttműködésbe bevont olyan személy, aki személyes tulajdonságai és hírszerző lehetőségei alapján alkalmas az ellenes kör bizalmának megnyerésére, az imperialista ügynökség és a népellenes elemek felderítésére, tevékenységük dokumentálására, megakadályozására. Tágabb értelemben a politikai rendőrséggel együttműködő személyek megnevezése.

⁵⁸ A fontosabb állambiztonsági szakkifejezések jegyzéke. <https://ugynoksorsok.hu/segedletek/a-fontosabb-allambiztonsegi-szakkifejezesek-jegyzeke> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

A manökeneket és modelleket, csakúgy, mint mindenki mást, leginkább olyan hálózati személy tudta megfigyelni, aki beépült közéjük, elnyerte a bizalmukat, baráti viszonyt alakított ki velük. Így valószínűsíthető, hogy a modellvilágról szóló jelentések a belső körökből, azaz fotósoktól, szervezőktől vagy éppen maguktól a manökenektől vagy a holdudvarukhoz tartozóktól származtak.

Az ügynökök és informátorok adatlapján legtöbbször azt olvashatjuk, hogy hazafias elhivatottságból épültek be és jelentettek tartótisztjeiknek, találunk azonban olyan kartonokat is, amelyek arról árulkodnak, hogy többüket valamilyen kompromittáló okkal megszarolták. Ilyen volt például a „Vera” és „Baronesz”⁵⁹ fedőnév alatt dolgozó gróf Keglevich Istvánné (született Tóth Gizella),⁶⁰ akinek kartonlapján foglalkozásként háztartásbeli, titkárnő, manöken és tisztviselő volt megjelölve. Feladatköre 1951-től az arisztokraták, a volt horthysta államapparátus vezető tisztviselői körében végzendő kutatómunka, 1956 februárjától pedig az Apponyi Júlia grófnő szalonjában megjelenő arisztokraták megfigyelése és a róluk szóló jelentések voltak. Valószínűsíthetően ekkorra datálható manökentevékenysége. Tartótisztje szerint munkáját szorgalmasan, lelkiismeretesen végezte, rendszeres időközönként anyagi juttatásban részesült. Jelentéseiről, melyek megsemmisültek, 1957-ig van tudomásunk, amikor is férjével Bécsen keresztül az Egyesült Államokba menekült.⁶¹ Bár a magyar állambiztonság megpróbálta ott is felvenni vele a kapcsolatot, ez kudarcba fulladt, ennél fogva 1959-ben kizárták a hálózatból. „Vera” eredeti B- és M-dossziéját az 1956-os forradalom alatt megsemmisítették, egyetlen jelentése sem került levéltári kezelésbe, ezért arról, hogy „manökenként” milyen jelentéseket írt az Apponyi Júlia grófnő divatszalonjában megforduló vendégekről vagy éppen az ott dolgozó többi manökenről és azok bizalmi kapcsolatairól, nincs tudomásunk. A BM II/5-a alosztály által ismeretlen időpontban nyitott és 1957. november 28-án lezárt, 11 lapból álló B-dossziében az 1956 előtti tevékenységét igyekeztek rekonstruálni.⁶²

Rotschild Klára szalonjába is beépült egy csinos és a Rotschild lányokat ismerve felettebb intelligens és kitűnő modorú manöken, aki férjének a „Bécsi” fedőnév alatt dolgozó ügynöknek segített jelentései során. Feltételezhetően valamilyen sértettség vagy mellőzöttségérzet állhatott azon leírások mögött, amely ezeket a jelentéseket indukálta, mert meg lehetőségen rosszindulatúak voltak. A sértődöttség Rotschild Klára hir-

⁵⁹ ÁBTL 3. 1. 1. B-78140. „Vera”.

⁶⁰ Anka László (2014): *Gróf Apponyi Albert belpolitikai pályafutása a dualizmus korában* (PhD-disszertáció). ELTE, Budapest. 37. DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2014.066.

⁶¹ ÁBTL 3. 1. 5. O-16941. Angliából amnesztiával hazatértek.

⁶² Kónyáné Kutrucz Katalin – Petrikné Vámos Ida (2017): *Ügynöksorsok – Ügynök? Sorsok?* NEB, Budapest. 168–171.

telen természetéből kiindulva kézenfekvő magyarázat lehet. Ha például nem tetszett neki egy manökenen a ruha, letépte róla, ugyanígy tett a kalappal. Bár ő nem volt kifinomult viselkedésű, de „lányaitól” elvárta a jómodort, s ha felbosszantotta valamelyikük, hazazavarta.⁶³ Íme egy Rotschild Kláráról szóló, 1965-ös datálású jelentés részlet, mely a szalon egyik hosszabb időn át foglalkoztatott manökenjének férjétől, „Bécsi” ügynöktől származik:

„Rotschild Klára, mint ismeretes, eléggé gusztustalan, csúnya, alaktalan nő benyomását nyújtja. Modora mindenkivel szemben nagyon rossz, arrogáns, tiszteletlen (például követek feleségei többször várnak rá, és annak ellenére képes kutyáját etetni). Az igazgatónöje, ha többször keresi, képes letagadtatni magát előtte. Értelmileg az a benyomás róla, hogy elég műveletlen, de ugyanakkor ravasz üzletember. [...] Társasága lényegében nincs, senki nem szereti a személyét. Tudásunk van arról, hogy volt valami nyugdíjas férfija, aki annak idején ő pénzelt. Általános benyomás róla, hogy mindene a kutyája.”⁶⁴

Mivel a jelentés a manöken Rotschild-szalontól való megválása után keletkezett, az is elképzelhető, hogy Rotschild Klára kirúgta a szóban forgó manökent, és a jelentés nem más, mint „Bécsi” bosszúja a feleségével történt incidens miatt.

20. kép: A híres Rotschild-lányok. Balról: Takács Zsuzsa, Kállai Kati, Patz Dóri, Pogány Klári, Fisch Zsuzsi, Gottesman Kati látható 1965-ben.

(Forrás: Simonovics Ildikó: Rotschild Klára. A vörös divatdiktátor című könyve)⁶⁵

⁶³ Simonovics Ildikó: i. m. 188.

⁶⁴ ÁBTL 3. 1. 2. M-26351.

⁶⁵ Simonovics Ildikó: i. m.

Egy másik beszervezett manöken „Egri Erika” fedőnéven jelentett a szalonról. Ezekről a jelentésekről a *Szösz* dossziében⁶⁶ informálódhatunk, amely Tordai Teri megfigyeléséről szól, és amelyben az ügynök említést tesz a Rotschild Klára megfigyeléséről való megbízásáról. A manökennek jelentenie kellett a divat nagyasszonyának a szalon dolgozóival (manökenek, fotósok, kiszolgáló személyzet stb.), külföldi újságírókkal és diplomatákkal, ügyfelekkel való kapcsolatrendszeréről, bizalmas embereivel való viszonyáról, különös tekintettel Kiss Juliannára. Ezeknek a jelentéseknek azonban, mint sok más jelentésnek, nyomuk veszett.

Ugyancsak „Egri Erika”, korábbi fedőnéven „Divatos” ügynök jelentett a hetvenes években Pataki Ágiról és Patz Dóriról, de ekkor már „Vass Klári” fedőnéven. *Az „ellenséges kör bizalmának megnyerésére” azok a személyek alkalmasak, akik ezen körök tagjai, vagy legalábbis közel állnak hozzájuk.* Legközelebb pedig (a családon kívül) egymáshoz álltak közel a lányok, főleg egy-egy külföldi munka idején, amikor az összezártság és egymásrautaltság miatt sok mindentről beszélgettek, többek között bizalmasabb magánügyi dolgokról is.

„Vass Klári”, aki a hetvenes években már tapasztalt, külföldre sokat utazó sikeres manöken lehetett, 1974 nyarán adta első jelentését fiatal pályakezdő kolléganőjéről, akit külföldi kapcsolatai miatt beszerzés céljából nézett ki magának az állambiztonság.

„Pataki Ági kb. 4 éve dolgozik, mint manöken és fotómodell. Előzőleg, mint spanyol tolmács, ill. idegenvezető dolgozott az Ibusznál. Amióta ismerem, F. Gábor /mérnök/ az udvarlója, akivel kb. 2 éve együtt is él. F. Gábor tudomásom szerint mint szakmai tolmácsként dolgozik /német, angol/. Áginak előzőleg egy spanyol udvarlója volt, akivel volt is kint Spanyolországban – jelenleg is baráti kapcsolatot tart vele. Ági nagyon jó modorú, jó megjelenésű, elegáns nő, nagyon sok külföldi ismerősük van, akikkel mindig F. Gábor társaságában találkozik. Hivatalosan, mint manöken még nem utazott – egyszer volt Jugoszláviában az MTI-vel fotózni és Lengyelországban bemutatni. Szeptemberben ő is utazik a Hungarotex-el Lausanne-ba. Nagyon tartózkodó, privát életéről és ismerőseiről nem szokott beszélni.”⁶⁷

A jelentéseket mindenkor a tartótiszt kiértékelése követte, ami jelen esetben arról szólt, hogy Pataki Ági beszerzésétől a jelentés alapján elállhattak az operatív tisztek. A kiértékelés így szólt:

„Értékelés: Ellenőrzött és megbízható tmb⁶⁸ tájékoztató jelentést készített Pataki Ágnes és P. Dorottya manökenekről. A tmb. korábbi szóbeli jelentése szerint Pataki Ágnes pontos lakáscímét nem ismeri, de úgy tudja, hogy a Pillangó utcai lakótelepen lakik, telefonja nincs, részére az

⁶⁶ ÁBTL K-839/71 és V-149869.

⁶⁷ ÁBTL 3. 1. 2. – M-37019.

⁶⁸ Titkos megbízott.

üzeneteket egy idős asszony közvetíti. P. látszik op. célra megfelelőbbnek.”⁶⁹

Hogy Patz Dórit (akit a tartótiszt megfelelőbbnek tartott) sikerült-e beszerveznie az állambiztonságnak, nincs tudomásom, legalábbis ezzel kapcsolatos adatokkal nem találkoztam.

„Vass Klári” az 1974 őszén a Lausanne-ban megrendezett Haungarotex- és Hungexpo-kiállításról is jelentett, amelyre egy divatbemutató miatt hat magyar manöken is kiutazott. „Vass Klári” a ruhák bemutatásán túl jelentést írt kolléganőiről, kiemelten Pataki Ágiról. Ez a jelentés azonban igyekezett kerülni az állambiztonságot érdeklő témákat, többek között a manökenek férfakkal való szabadidős tevékenységeit, különös tekintettel a pikáns részletekre. Helyette városnézésről mesélt, és az időhiányról, ami jellemezte ottlétüket. A tartótiszt kiértékeléséből érződik az elégedetlenség, nem is annyira az érdemleges információk, mint inkább a sikamlósabb részletek hiánya miatt:

„Nehezen elképzelhető, hogy a hat manökent két ízben is megbívták vacsorára és közöttük szexuális kapcsolat nem alakult ki.”⁷⁰

A nyolcvanas években a modellek már tisztában voltak azzal, hogy megfigyelik őket, és jelentenek róluk. Ezért mindenki gyanús volt, akivel kapcsolatba kerültek, soha nem tudhatták, ki közülük a „tégla”.

„Sehova nem mehettünk külön, és egyszer Londonban egy külföldi szakmabelivel való beszélgetés mindenkit nagyon megijesztett körülöttem, gyanakodva méregették, vajon ki jelent majd erről a belügynek”⁷¹ – idézett fel egy külföldi élményt Sütő Enikő modell.

A nyolcvanas évekre vonatkozó jelentések és szervezések elemzése és feltárása még jelen kutatás folyamatában van. A modellszakma felhígulásával a hivatásos modellek mellett sok olyan lány is bekerült a divat világába, aki akár csak néhány fotózás erejéig volt aktív a pályán, így akár potenciális informátorok lehettek. Mivel azonban mind az ügynökök, mind akikről jelentettek, fedőnév alatt szerepelnek, igencsak hosszadalmas a felderítésük. Továbbá több tartótiszt saját ügynökeinek jelentését eltüntette. Illetve az is előfordul, hogy a megfigyelték titkosították a róluk szóló jelentéseket, mert gyakran olyan magánéleti dolgokról is szó van bennük, amelyek esetleg kellemetlenek vagy kompromittálóak lehetnek a számukra. Még akkor is, ha nagyon sok esetben kérdéses az igazságtartalmuk.

⁶⁹ ÁBTL 3. 1. 2. – M-37019.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Interjú Sütő Enikővel. Készítette: Bajkó Panka 2021. március 21. Budapest. <https://www.blikk.hu/sztarvilag/sztarsztorik/kadar-janos-divatbemutato-suto-eniko-unalom/t1zkw19> (letöltés dátuma: 2021. 06. 02.).

Összegzés

A Rákosi-korszak erőltetett emancipációjában még a ritkaságszám-
ba menő divatbemutatókon is a kor propagált szovjetizált, erős fizikumú
dolgozó női mutatták be a ruhákat. Ezzel szemben a kádári konszolidá-
ció elhozta a „szépség rehabilitációját”, és ezzel újból visszatértek a ki-
futókra az ultrafeminin próbakisasszonyok, illetve „sztármanökenek”. A
hatvanas és hetvenes években kifejezetten egy luxusszámba menő „kapi-
talista szigetet” képeztek ők a szürke szocializmusban, és irigyelt-csodált
vágyképeik voltak a magyar társadalomnak. Természetesen az ő luxusé-
letük sem volt teljesen olyan, mint ahogy az átlagember elképzelte, hiszen
számos olyan nehézségbe ütköztek, amelyek a hiánygazdaság és a so-
cialista blokk sajátosságából adódtak. De utazhattak külföldre, szép ru-
hákban jártak, és olyan helyeken fordultak meg a bemutatók során, mely-
re saját maguknak magánemberként nem lett volna anyagi fedezetük. A
nyolcvanas években egy nagy generációváltás történt, és felhígult a szak-
ma. A manökenek mellett megjelentek olyan amatőr lányok is, akik csak
néhány fotózás erejéig dolgoztak a modellvilágban, illetve a nagyobb dí-
jazás miatt sok modell vállalt el akt- és félakt-fotózást a klasszikus divat-
fotózás helyett.

Különleges életük, külföldi kapcsolataik, szerteágazó ismeretségi kö-
rük az állambiztonság figyelmét sem kerülhette el. Megfigyeltették őket,
és akit „megbízhatónak” találtak, megpróbálták beszervezni. A szép és
csillogó világ felszíne mögött vigyázó szemek lesték a lányok minden
mozdulatát, és nem volt mindegy, mikor, hol, kinek mit mondanak. Mert
a „tégla” mindig mindenütt ott volt...